

Данилова Т.В.

Національний Університет біоресурсів і природокористування України

ТЕОРІЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ Ф. КЛАКХОН І Ф. СТРОДТБЕКА

Думка про те, що існують базові загальнолюдські цінності, які підлягають вимірюванню і зіставленню, захоплює науковців протягом десятків років. У даній статті акцентується увага на теорії ціннісних орієнтацій Ф. Клакхон і Ф. Стродтбека, яка окреслює п'ять основних загальнолюдських проблем, характерних для всіх часів і народів.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, культура, суспільство, моделі поведінки, міжкультурна комунікація

Вступ. Світова сукупність суспільств пов'язана складною мережею взаємозалежних економічних, технологічних, політичних, соціальних, культурних відносин. Ця взаємозалежність є характерною рисою сучасного світу, а майбутнє обіцяє ще більший взаємозв'язок, який потребує значного зростання культурної компетентності, мовних здібностей і комунікативних стратегій. Відмінні за своєю історією, традиціями, мовами, релігіями культурні соціуми, яким доводиться співіснувати в єдиному інформаційному просторі, взаємодіють і впливають один на одного завдяки міжкультурній комунікації. Міжкультурна комунікація [5; 12] забезпечує взаємодію підсистем культури всередині суспільства, індивідів у межах однієї культури або на рівні міжкультурного спілкування, а також культур різних часів. Хоча процеси глобалізації та культурної динаміки визначають обличчя сьогоденного світу, трансплантація ідей з однієї країни в іншу без урахування культурно-ціннісного контексту, в якому зароджувалися ці ідеї, а також традиційного укладу культури-реципієнту, часто породжує непорозуміння, страх, недовіру, агресію [3]. Підґрунтям культури виступають культурні ціннісні орієнтації, які іноді мирно співіснують, а іноді конфліктують між собою. Вони суттєво впливають на взаємовідносини між людьми та на їх ставлення до світу.

Аналіз досліджень і публікацій. Творцем однієї з перших універсальних і емпірично обґрунтованих теорій цінностей, а також автором і організатором одного з перших опитувань, присвячених цінностям, був американський психолог М. Рокіч. Під ціннісними орієнтаціями особистості він розумів стійке переконання у принциповій перевазі певних цілей чи способів існування над іншими. На думку дослідника, ціннісна орієнтація так чи інакше впливає на всі суспільні явища. М. Рокіч виділив 36 людських цінностей, які організовані у ціннісні системи. На його думку, всі люди сповідують одні й ті ж самі цінності, хоча і в різній мірі. Такі поняття, як чесність і мужність, мир і мудрість визнаються у всіх людських культурах [11]. З іншого боку, нідерландському соціологу Г. Хофстеде у своєму основному дослідженні вдалося виділити не більше п'яти ціннісних параметрів, притаманних всім культурам [2; 4]. Однак думка про те, що існують базові загальнолюдські цінності, які підлягають вимірюванню і зіставленню, захоплює науковців протягом десятків років.

Метою даної статті є дослідження теорії ціннісних орієнтацій Ф. Клакхон і Ф. Стродтбека.

Основна частина. Одна з дуже впливових теорій базових людських цінностей була запропонована американськими дослідниками в галузі антропології і соціальної психології Ф. Клакхон і Ф. Стродтбеком. Вони застосували на практиці теорію ціннісних орієнтацій американського соціального антрополога К. Клакхона. К. Клакхон стверджував, що люди поділяють спільні біологічні особливості та характеристики, які формують основу для розвитку культури, і що люди зазвичай вважають, що їх власні культурні вірування і практики є нормальними і природними, в той час як інші культури здаються їм дивними чи навіть ненормальними [6; 7]. К. Клакхон визначав цінності як «усвідомлене або неусвідомлене, характерне для індивіда або для групи індивідів уявлення про бажане, яке визначає вибір цілей (індивідуальних або групових) з урахуванням можливих засобів і способів дії» [7, с.395].

У своїй базовій роботі «Домінуючі та варіативні ціннісні орієнтації» Ф. Клакхон окреслила п'ять основних загальнолюдських проблем, які є характерними для всіх часів і народів. Ф. Клакхон визначала ціннісні орієнтації, виходячи з того, як ми ставимося до самих себе і до навколишнього світу, що, в свою чергу, спрямовує і фокусує наші думки і дії. Ф. Клакхон була зацікавлена у вивченні конкретних моделей поведінки, які знаходяться під впливом культури. Самі цінності визначалися не з позиції добра і зла, а як переконання, що формують і визначають світ, який ми сприймаємо. Як зазначала Ф. Клакхон, людська поведінка у всі часи відображала складне поєднання загального та одиничного, незмінного і мінливого. Вона мала на увазі, що всі люди, тому що вони гомо сапієнс, поділяють загальні моделі поведінки. Але для гомо сапієнс у рівній мірі характерна і різноманітність у формах поведінки. Таким чином, можна знайти як подібності, так і відмінності в поведінці представників різних культур. Намагаючись проаналізувати різні поведінкові моделі, Ф. Клакхон запропонувала вважати поведінку сформованою домінуючими або варіативними ціннісними орієнтаціями і виділила п'ять категорій, або ціннісних орієнтацій: вроджену схильність (уявлення про внутрішню природу людини), ставлення людини до природи, ставлення людини до часу, модальність людської активності, модальність міжлюдських стосунків [8].

Вроджена схильність (уявлення про внутрішню природу людини)

Перша ціннісна орієнтація звертається до внутрішньої природи людини. Якою є людина - доброю чи злою? А можливо, вона амбівалентна? Ф. Клакхон вважала, що суспільство завжди намагалося дати відповідь на це питання і додавала, що ця схильність може бути незмінною або мінливою. Наприклад, людську природу можна розглядати як «злу і незмінну» або «злу і здатну вдосконалюватися». Зло, здатне вдосконалюватися, на думку дослідниці, - це американський погляд на людську природу, що виріс із спадщини пуритан. Відповідно до цієї точки зору, для поліпшення людської природи необхідний постійний контроль і дисципліна, оскільки «завжди присутня небезпека регресу» [8, с. 347]. Існує декілька способів визначення культурою людської природи. Релігійні доктрини та тексти, такі як Біблія, Тора чи Коран, забезпечили багатство ідей. Міфи, легенди, байки, казки, притчі та апологи різних народів також оповідають про боротьбу добра і зла, які знаходяться як зовні, так і всередині самої людини.

Ставлення людини до природи

Друга ціннісна орієнтація - ставлення людини до природи - передбачає декілька варіантів: «людина підпорядкована природі», «людина живе в гармонії з природою» і «людина панує над природою». У першому варіанті людина не може і не повинна здійснювати контроль над силами природи, а, навпаки, пасивно підкорюється їм. Людина, що живе в гармонії з природою, здійснює часткове, але не повне, управління нею і знаходиться в рівновазі з силами природи. Нарешті, третій варіант розглядає людину як таку, що прагне здійснювати тотальний контроль над природою. Американська орієнтація, за словами Ф. Клакхон, безумовно, прагне до контролю або завоювання природи.

Ф. Клакхон не вбачала принципової різниці між «силами природи» і «надприродними силами». Вони зводяться воедино і розуміються як взаємозамінні. Описуючи типового іспано-американського вівчаря, дослідниця зазначала: «майже нічого або взагалі нічого не можна зробити, якщо буря завдасть шкоди його землям або знищить його стада. Він просто приймає неминуче як неминуче. Його ставлення до хвороби і смерті настільки ж фаталістичне: «Якщо Господь хоче, щоб я помер, то я помру» [8, с. 347]. Тут буря (природна сила) ототожнюється з волею Господа (надприродною силою). Без цього чіткого розуміння ототожнення двох сил складається враження, що природні сили управляють людиною. Саме так на Заході сприймають і пояснюють ставлення до природи в незахідних культурах: людина пасивно приймає природні сили як неминучі. Проте, якщо розглядати природні сили як певну підмножину надприродних сил, стає зрозумілим, що людина не пасивно підкорюється природі, але і людина, і природа підпорядковуються вищому повелінню.

Ставлення людини до часу

Третя ціннісна орієнтація пов'язана зі ставленням людей до часу. Згідно з Ф. Клакхон, всі суспільства «мають своє уявлення про минуле, у всіх є теперішнє, і все приділяють увагу майбутньому» [8, с. 348]. Всі суспільства згодні з тим, що ми живемо в часі, і всі мають відчуття виміру часу. Суспільства відрізняються тим, якому з вимірів часу вони надають перевагу: минулому, теперішньому або майбутньому. Безсумнівно, домінуюча американська культура орієнтована на майбутнє, і дослідниця знаходить цьому чимало підтверджень. Від девізу бойскаутів: «Завжди будь готовий» до рекламних роликів, що пропонують «новий і покращений» продукт; від репортерів, які мусують одвічне питання «а що ж далі?» до футуристів, які намагаються осідлати чергову «хвилю часу» - американське життя сповнене новими перспективами і звертає погляд у майбутнє.

На противагу цьому, культури, орієнтовані на минуле, надають великого значення історії, досвіду і традиціям. Тому не дивно, що, в той час як в США поклоняються молодіжній культурі, культури, орієнтовані на минуле, особливо шанують своїх предків. «Перевірений і надійний» тут цінується більше, ніж «новий і покращений». Для деяких культур майбутнє лежить поза контролем людини і відноситься до сфери надприродного. Саме тому серед представників арабської культури часто можна почути «ін ша Аллах» (як побажає Аллах), адже тільки Бог, Аллах, Вища Сутність знає майбутнє.

Культури, орієнтовані на сьогодення, підкреслюють модус «тут і тепер». Дані культури не прагнуть за будь-яку ціну змінити теперішню ситуацію. Ситуація сьогодні

така, яка вона є. Вона може змінитися у майбутньому, вона могла бути іншою в минулому. За Ф. Клакхон, культури, орієнтовані на сьогодні, «звертають мало уваги на те, що відбувалося в минулому, і вважають майбутнє невизначеним і найбільш непередбачуваним періодом» [8, с. 348].

Модальність людської активності (мотивація поведінки)

Четверта ціннісна орієнтація описує самовизначення людини в світі. У культурах, орієнтованих на буття, почуття ідентичності базується на стабільних відносинах і стійкій соціальній структурі суспільства. Прикладами є китайська, японська та арабська культури. Японський дослідник Р. Окабе [10] протиставляє американську культуру «активності» японській культурі «буття». Він зазначає, що досягнення і розвиток не є настільки важливими в традиційних вертикальних суспільствах, таких як Японія, де значно більше цінується походження людини, її родовід, вік і статус. У даному типі культури важливішим є те, хто ти є, ніж те, що ти робиш. Отже, мотивація є внутрішньою, людина займається діяльністю, яка цінується нею самою, але не обов'язково іншими членами групи.

Діяльнісний, активний тип культури на перший план виводить той вид діяльності, яка призводить до досягнень, що піддається вимірюванню. Це характерно для культури США, в якій особистість співвідноситься з тим, що вона робить. Мотивація є зовнішньою, вона підкреслює діяльність, яка цінується самою людиною і схвалюється іншими членами групи.

Орієнтація на буття-в-становленні може розглядатися як щось проміжне між «буттям», зосередженим, перш за все, на відносинах і місці в суспільстві, і «активністю», яка фокусується в основному на діяльності та її результатах. Подібна мотивація полягає в розвитку і зростанні власних можливостей, які цінуються самою людиною, хоча і не обов'язково іншими.

Модальність міжлюдських стосунків

Ф. Клакхон запропонувала три моделі (орієнтації) відносин з оточуючими: індивідуалістичну, колатеральну та лінійну. Перша орієнтація характерна для північноамериканської культури, в якій сімейні узи мають відносно обмежений характер та інтенсивність. У даній моделі відносин акцент робиться на індивіді або нуклеарній сім'ї, які приймають рішення незалежно від інших членів великої групи.

Колатеральна модель представляє більш інтенсивні сімейні зв'язки, які виходять за межі нуклеарної сім'ї та включають бабусь і дідусів, дядьків і тіток, двоюрідних братів і сестер тощо. Акцент робиться на консенсусі всередині великої групи рівних.

Лінійна модель дуже схожа на колатеральну, однак поняття сім'ї охоплює всіх далеких родичів: плем'я, клан, а також покійних предків, без поради з якими рідко приймаються важливі рішення. У даному випадку яскраво виражені ієрархічні принципи і визнання більш високого авторитету (або авторитетів) у групі.

Ф. Клакхон і Ф. Стродтбек запропонували шосту ціннісну орієнтацію під назвою «Ставлення людини до простору», але не розвинули її в подальшому.

Для перевірки своєї теорії Ф. Клакхон і Ф. Стродтбек провели опитування представників п'яти різних культурних груп на південному заході США: індіанців Навахо і Зуны, американців мексиканського походження, техаських поселенців, мормонів.

Кожен респондент повинен був вибрати з запропонованих йому варіантів відповідей опис тієї поведінки, яка представлялася йому найбільш адекватною для даної ситуації. У цілому результати інтерв'ю підтвердили вихідну посилку авторів щодо існування явно виражених внутрішньокультурних відповідностей і міжкультурних відмінностей.

У 1961 році Ф. Клакхон і Ф. Стродтбек виклали свої спостереження і висновки у книзі «Варіації ціннісних орієнтацій» [9]. Вони висловили думку, що характер цінностей, яким надається перевага, формує культуру даного суспільства і відрізняє її від інших культур. Саме порядок уподобань є основою для більш наочних культурних цінностей, вірувань, норм, дій і навіть для культурних героїв, ритуалів, пісень. Вони також припустили, що, хоча суспільство може мати ціннісні преференції, існує велике розмаїття у рамках однієї культури, і всі культури будуть виражати всі можливі вимірювання цінностей у певний час і певними людьми.

Висновки. Ф. Клакхон і Ф. Стродтбек залишили широкі можливості для подальшого розвитку своєї теорії. Незважаючи на певні недоліки, які були піддані критиці, їх теорія є сміливою та елегантною спробою визначити дещо спільне для всього людства, а саме: цінності, на яких значною мірою ґрунтується життя кожного суспільства і які суттєво впливають на наші аттїюди, пізнання, емоції та поведінку. Концепція ціннісних орієнтацій Ф. Клакхон і Ф. Стродтбека ініціювала подальші дослідження, які, в свою чергу, породили нові теорії, що сприяють розумінню людиною самої себе [1].

Література:

1. Hills, M. Kluckhohn and Strodtbeck's Values Orientation Theory / Michael D. Hills. – Online Readings in Psychology and Culture, 4(4), 2002 / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1040>
2. Hofstede, G. Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values / Geert Hofstede. - Beverly Hills, CA: Sage Publications, 1984. – 328p.
3. Hofstede, G. Cultures and Organizations: Software of the Mind / Geert Hofstede. - New York: McGraw-Hill, 1997. – 279p.
4. Hofstede, G. Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations / Geert Hofstede. - Beverly Hills, CA: Sage Publications, 2001. – 616p.
5. Lustig, M. Intercultural Competence: Interpersonal Communication Across Cultures / Myron W. Lustig, Jolene Koester. - Allyn & Bacon; 6 edition, 2009. – 400p.
6. Kluckhohn, C. Mirror for man: the relation of anthropology to modern life / Clyde Kluckhohn. - Berkeley, CA: Whittlesey House, 1949. – 313p.
7. Kluckhohn, C. Values and value orientations in the theory of action // Toward a general theory of action / T. Parsons and E. A. Shils (Eds.) / Clyde Kluckhohn. - Cambridge, MA: Harvard University Press, 1951. – 506p.
8. Kluckhohn, F. Dominant and variant value orientations // Personality in nature, society, and culture / C. Kluckhohn & H. Murray (Eds.) / **Florence Kluckhohn**. - NY: Alfred A. Knopf, 1953. - P. 342-357.
9. Kluckhohn, F. Variations in Value Orientations / Florence Kluckhohn, Fred Strodtbeck. - New York: Row, Peterson and Co., USA, 1961. – 187p.
10. Okabe, R. Cultural assumptions of East and West: Japan and the United States // Intercultural Communication Theory: Current Perspectives. International and Intercultural Communication Annual / Gudykunst, William B. (ed.) / Roichi Okabe. - Vol. VII. - Sage Publications, Inc., 1983. – 311p.

11. *Rokeach, M.* Understanding human values: individual and societal / Milton Rokeach. - Free Press, 1979, 322p.
12. *Trager G.* Culture as Communication: A Model and Analysis / George Trager, Edward Hall. - New York, 1954.- 205 p.

A n n o t a t i o n

Danylova T.V. F. Kluckhohn and F. Strodtbeck's Value Orientations Theory *The idea that there are basic human values, which can be measured and compared, has captivated scientists for decades. The paper is focused on F. Kluckhohn and F. Strodtbeck's value orientations theory - a very influential theory of basic human values, which outlines five basic human problems that were common to all peoples at all times and all places.*

Keywords: *values, value orientations, culture, society, patterns of behavior, intercultural communication*

Свищов В.Ю.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

КОНЦЕПЦІЯ МОВИ Д. ОВСЯНИКО-КУЛИКОВСЬКОГО: СПІВВІДНОШЕННЯ ФІЛОСОФІЇ ТА ФІЛОЛОГІЇ

Стаття присвячена дослідженню місця філософії та філології у європейській філософській думці. Важливість наукової спадщини одного з українських філософів, лінгвіста, учня О.Потебні та почесного члена Петербурзької Академії наук Д.Овсянико-Куликовського досліджується в статті. Головна увага в статті приділяється філософсько-лінгвістичному вченні Д.Овсянико-Куликовського, яке було націлене на визначення сутності й природи живої людської мови, вивчення проблеми її походження, дослідження ролі в пізнавальній і творчій діяльності індивіда і народу загалом. Воно втілювало оригінальні підходи до вивчення співвідношення думки і слова. Лінгвістика спонукає звертатись до філософії, так як ця наука стимулює пізнавальну діяльність дослідників мови. Вона пояснює сутність фундаментальних світоглядних ідей, які лежать в її основі. Дає змогу осмислити, зрозуміти й пояснити конкретні наукові факти.

Наукове надбання Д.Овсянико-Куликовського стало предметом дослідження таких вчених, як А.Ветухова, А.Горнфельд, Т.Райнова, С.Ольденбурга, П.Сакуліна, М.Анікіна, М.Бойко, І.Глюхіна, Ю.Манна, М.Осьмакова, Я.Грицак, І.Гуржій, О.Ладига, О.Реснт, В.Сарбей, Л.Чувпило, Н.Безлепкіна, В.Крутоус та Н.Нікітіна.

Ключові слова: *філософія мови, лінгвістика, кантівський апіоризм, позитивізм, асоціація, аперцепція, мислення, феномен, філософія лінгвістики, лінгвістична філософія, категорія субстанції, психологія мови.*

Вступ. Мова як феномен культури здавна привертала увагу філософів. Ряд цікавих міркувань про мову належать ще Сократу, Платону, Арістотелю. Італійські